

Dohány – történelem és sorsok

DOI 10.1432/belv.2014.1.10

A történelem befolyása az emberi sorsok felett
Dimitar Dimov Dohány című regényében

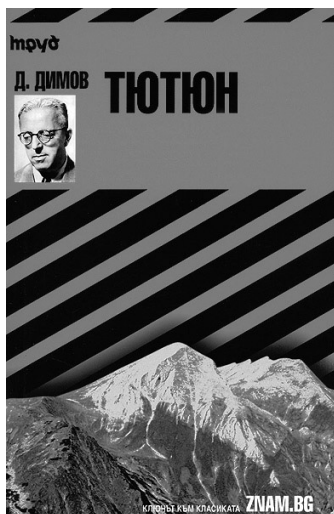
Bulgária szovjet befolyás alá kerülésével az ország művészetében jelenlévő sokszínűség megszűnt. Ennek hatására az 1913-ban létrehozott Bolgár Írók Szövetsége is a szovjetek befolyásolta művészetpolitika követésére kényszerült. Mivel az új politikai elit erős kontrollal bírt az irodalmi élet működése felett is, csak az ennek nyomásnak engedő írók érvényesülhettek ebben az időszakban. Ennek következtében a régi klasszikusoknak kanonizált alkotókra is pusztán forradalmári minőségükben tekintettek. Mindezen nehézségek és az alkotói szabadság erős korlátozása ellenére pontosan ekkorra tehető a bolgár regényirodalom felvirágzásának időszaka, amelynek három legjelentősebb alkotója Dimitar Dimov, Dimitar Talev és Emilijan Stanev.

Dimitar Dimov Dohány¹ című regényének vezérfonala a történelem befolyása az egyéni sorsok felett. Az alkotó e harmadik regényében dolgozta ki legérzékletesebben a regény hőseinek történelmi-szociális determináltságát, a szereplők kiszolgáltatottságát körülöttük történő eseményeknek és sokszor a tőlük teljesen független erők által hozott döntéseknek. A műben a két világháború közötti és a Második Világháború alatti bolgár társadalom összes rétege képviselteti magát, bátrabban szólva egy tipikusan a balkáni régióhoz és az ortodox vallási közegehez tartozó ország társadalmának keresztmetszete jelenik meg, annak minden dina-

mikájával és belső feszültségével együtt. Az említett társadalom ebben az időszakban öltött modern, városias jellegű, mely mind az emberek életmódját, mind a szociális kapcsolataik jellegét érintette. A szereplők nagy része tehát modern személységek a szó legtágabb értelmében, akik szakítottak a tradicionális vidéki bolgár életmodellel, és akiket különböző személyes vagy éppen a társadalom formálására irányuló ambíció hajt. A regény cselekménye hosszú időintervallumot ölel fel, mely a huszadik század húszas éveitől egészen a második világháború végéig húzódik, lehetőséget adva arra, hogy az író bemutassa az ez idő alatt végbement történelmi eseményeket és társadalmi változásokat, melyek az országot érték, mely lélektani ábrázolásokat is felhasználva hozza.

Dimitar Dimov (1909–1966) pontosan a fent leírt közegeben élte le fiatalságának jelentős részét. Lovecsben született, értelmiségi családban nőtt fel, 1934-ben szerzett állatorvosi diplomát, majd a Szófia Egyetem állatorvosi tanszékén maradt mint tanársegéd. Később is ezen a tudományterületen dolgozott irodalmi tevékenysége mellett. Dél-Amerikába szeretett volna utazni és ott letelepedni, de csak Spanyolországba jutott el egy specializáció keretében. Első, Benz parancsnok című regénye 1938-ban jelent meg, ezt követte 1945-ben az El-kárhozott lelkek, majd 1954-ben a harmadik, egyben legsikeresebb regénye, a Dohány. A negyedik, egyben utolsó befejezetlen regénye csak halála után jelent meg, melyet Regény cím nélkül névvel illetett az utókor. Emellett kisprózái, útleírásai, sőt színdarabjai is születtek.

A dohány című műve iskolapéldája a bolgár regény felvirágzásának, de egyben győzelemként is értékelhető a kor ideológiai egyeduradalma felett. Az utóbbi miatt három különböző kiadást is megélt. A kor merev ideológiai elvárásai ellenére az alkotónak sikerült egy maradandó értéket képviselő művet létrehoznia. Először 1952-ben jelent meg, ekkor a

¹ A regény magyar nyelven több kiadásban és fordításban is megjelent: Budapest, 1955. ford.: Bödei József – Rubin Szilárd. Budapest, 1965. Ford.: Juhász Péter; Budapest, 1975. Ford.: Juhász Péter; Bratislava – Budapest, 1975. Ford.: Juhász Péter.

² Rendezte: Korabov, Nikola. Szereplők: Kokanova, Nevena; Matev, Yordan; Stoyanova, Miroslava.

korabeli kommunista rezsim nyomására a regény átdolgozására kényszerült, a mű ennek hatására új (természetesen kommunista) hősökkel és két-százötven oldallal bővült. Az első változat csak a rendszerváltás után, 1992-ben kerülhetett újra kiadásra. A művet tíz nyelvre fordították le, 1961-ben pedig N. Korabov közreműködésével filmváltozat is készült belőle.²

A mű cselekménye egy tragikus végkifejletű szerelmi történet, amit a szereplők közötti konfliktusok mesteri ábrázolása emel ki az átlagos regények sorából. Dimitar Dimov alkotói stílusához híven a környezetet ebben az esetben is városi, modern és kozmopolita. A történet helyszíne a két világháború közötti és a Második Világháború alatti Bulgária. A cselekmény kifejezetten hosszú időt ölel fel, a húszas évek végétől egészen 1945-ig, a szovjet megszállás kezdetéig húzódik. Ebben a terjedelmes cselekményben felvonul a bolgár társadalom összes szereplője, a parasztoktól és a dohánymunkásoktól a középosztályon és az értelmiségig keresztül egészen a milliommosokig és a mágánásokig. A szereplők e sokszínűsége zseniálisan megmutatja, hogy mennyire heterogén volt egy korabeli balkáni ország társadalmi és nemzeti ellentét feszítette azt belülről. A regény az akkori bolgár felső tízezer virágzásának és bukásának allegorikus története, de lejátszódik benne két ideológia küzdelme is, melyeket a Nikotiana nevű dohánykonzern és a kommunista párt szimbolizál. A történet végén a történelmi eseményeknek és a geopolitikai viszonyoknak köszönhetően az utóbbi kerül ki győztesen, ugyanakkor, mint a többi Dimov regény ez is tragédiával, a két főszereplő halálával végződik.

A főhős, Borisz Morev a bolgár vagyonos réteg virágzását és bukását szimbolizálja, a Morev család története pedig a korszak bolgár családjainak sajátosságait mutatja be. Az alkotó az ő életútján keresztül ábrázolja a bolgár gazdaság helyzetét és fejlődését, a geopolitikai helyzetnek, a politikai történéseknek és a történelmi eseményeknek való kiszolgáltatottságát, és a bolgár felső tízezer helyzetét. Életmodellek jelennek meg a műben: a hagyományt tisztelő tanító, a kommunista vagy fasiszta eszmék bűvöletében élő értelmiség és fiatalság, az anyagi javakban bővelkedő és hatalmat kereső morálisan megromlott úrgazdag réteg. Az ország történetének ebben a korszakában a dohányipar volt a gazdaság legfontosabb ágazata, ami a főhős sorsát is alakította. Az alkotó ezen az ágazaton ke-

resztül ábrázolja magának a társadalom felépítését, s közvetlenül vagy közvetve az összes regényalak élete kapcsolódik hozzá.

A két világháború között a bolgár társadalom hatalmas változáson ment keresztül, megjelent a városi kultúra és az eddigienél egy sokkal modernebb és gazdagabb életmód. Az emiatt megnövekedett különbség a városi és a vidéki életmód között markánsan kifejeződik a vidéki és a városi regényalakok egymás közötti viszonyán keresztül. A konjunktúrát, melynek a jólét volt köszönhető, csak a Nagy Gazdasági Világválság szakította meg. Az utóbbi a német és a szovjet ideológiai befolyással egyetemben felerősítette a szélsőséges eszmék befolyását mind az elit, mind a társadalom szegényebb rétegeinek körében, ahogy ez a térség egyéb társadalmában is lejátszódott. A válságot követően a bolgár gazdaság nagy ütemben fejlődött, viszont már közeledett a Második Világháború és a politikai befolyás mellett az ország gazdaságilag a német tőkétől függött. A konjunktúra idejére tehető a bolgár vagyonos réteg felvirágzása, viszont a gazdasági válság után a bolgár gazdaság fokozatosan német befolyás alá került, az eddig virágzását élő gazdasági elit pedig egy idegen gazdaság érdekeinek kiszolgálójává degradálódott.

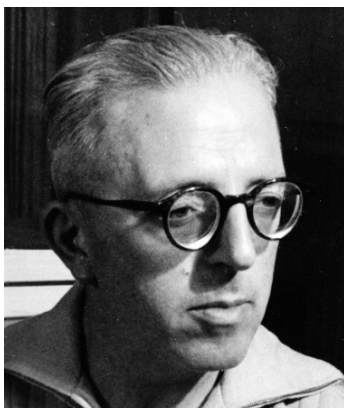
A regény második felében egyre hangsúlyosabban megjelenő német szereplők a két ország közötti viszonyt szimbolizálják. Többnyire kereskedőként kerülnek kapcsolatba a bolgár elittel és a Nikotiana világához tartoznak. Az író rajtuk keresztül érzékelteti a német tőke megjelenését a bolgár gazdaságban. Von Geier a legrészletesebben kidolgozott karakter közülük, aki egy a főhőssel analóg személyiség, szintén a korlátlan hatalomra törekszik, viszont ezt egy szélsőséges ideológia, a náciizmus bűvöletében teszi. Összetett ember, egyrészt ravasz kereskedő, másrészt nosztalgikus álmodozó. Németország világhatalmi törekvésével szimpatizál, de közben egyre inkább észreveszi, hogy ezen törekvés inkább a pusztulás, a rombolás és a barbaritás felé hajszolja hazáját. Sorsa háborúk által irányított, önmagát is katonaként határozza meg. Az első világháborúban Richthofennél volt repülő, a Második Világháborúhoz viszont már csak gazdasági szereplőként járult hozzá, hatalmat is ily módon szerzett, ami végül a vesztét okozta...

A háborút a regény főhősei az Égei-tengernél töltötték, mely terület a háború alatt bolgár fennhatóság alá került. Borisz most már teljesen az alkohol

rabjává vált, elvesztette tisztánlátását és éles esztét. Ekaterina Ivanova (Ivanova 1985) cikke szerint Kondojanisszal, a görög dohánymágnással való egyezkedése és vitája közben mutatkozik meg utoljára ereje, és ez az a pillanat, mely kivívja az olvasó együttérzését a főhős iránt. Ekkor már teljesen nyilvánvaló, hogy eltávolodott a valóságtól és a történelemtől. Jólatai a jövő történeire, melyeket párbeszédekben felvázol, egyre irreálisabbak, teljesen ellentmondanak annak, amire a jelen helyzet alapján számítani lehetett. Míg Borisz folyamatosan az angol és amerikai erők általi felszabadításra várt, Irina és a többi szereplő már tisztában volt azzal, hogy a Vörös Hadsereg már közeledik, és a terület az ő befolyásuk alá fog kerülni.

A főhős halála kiszámítható a történet végén, az viszont nem, hogy a gazdag és hatalmas embert végül sietve és nyomorúságos körülmények között temették el. Egy éhez, a háború által mélyszéges nyomorba taszított görög pap vezette a szertartást. Halála és temetésének nyomorúságos körülményei az általa képviselt bolgár vagyonos réteg bukását jelképezi, mely gyors felemelkedése és rövid életű tündöklése után a történelem szerencsétlen alakulásának és az ország geopolitikai helyzetének áldoztatá vált.

Amíg a főhőst és a többi a Nikotiana bűvkörébe tartozó regényhőst az individualizmus és az egyéni célok vezetik, addig a Kommunista Pártot követő regényhősöket a kollektívizmus egy szélsőséges formája vezérli. A regényalakok e csoportja igencsak sokszínű, különböző társadalmi rétegekhez tartozó jellemeket foglal magába: értelmiségieket, a parasztokat, a munkásokat és városi szegényeket. Az elhivatottság foka is különböző ezeknél a regényhősöknél, a skála a jobb bérért tüntető családodohánygyári munkásoktól az eszme szinte vallásosan megszállott követőig terjed. Ebben a közegben leginkább utolérhető a Szovjetunió ideológiai befolyása, hiszen ezen regényalakok az ő általa létrehozott normáknak vetik alá magukat. Az író görbe tükröt tart a szélsőséges kollektívizmusnak, ábrázolja annak az egyének magánéletére tett

<http://pressadaily.bg/publication/11923-Pazyt-nepelma-ot-poslednata-cizara-na-Dimitor-Dimov/>

romboló hatását. A történelem viharai az összes regényhős életét megtépázták, tekintet nélkül azok politikai vagy társadalmi hovatartozására, a háborút túlélő regényalakoknak is szembe kellett nézniük saját veszteségeikkel és tragédiájukkal.

A regény Bulgária példáján keresztül érzékletesen bemutatja a Balkánon létrejött ortodox keresztény kultúrához tartozó országok sorsát és azok társadalmán belül lezajlott változásokat. Többek között a modernizációt, a városiasodást, és a társadalmat feszítő

ellentéteket (városi – vidéki, vagyonos – nincstelen, individualista – kollektívista, modern – hagyománytisztelő), a két világháború között és a Második Világháború alatt. Emellett érzékelteti ezen országok geopolitikai kiszolgáltatottságát mind a nyugati, mind a keleti irányból érkező gazdasági, ideológiai, kulturális és katonai befolyásnak, expanzióknak és nagyhatalmi érdekeknek, melyeknek a régió elhelyezkedésének „köszönhetően” folyamatosan ki volt téve. Végül pedig Bulgária osztozott a többi pravoszláv ország sorsával, a Szovjetunió befolyási övezetébe került, mint ahogy azt a regény befejezése is sugallja az olvasónak...

A mű tökéletes olvasmány azok számára, akik érdeklődnek az iránt, hogy milyen tényezők és hogyan alakították Délkelet-Európa ortodox világhoz tartozó társadalmait a huszadik század első felében, mert Bulgária példáján keresztül megmutatja, hogyan vert gyökeret a modernizáció és az urbanizáció a térségben és hogyan interpretálódtak a Nyugat-Európában, és a Szovjetunióban éppen érvényben lévő eszmék (kommunizmus, fasizmus) az említett közegben. A mű legnagyobb erőssége pontosan az, ami miatt megszületésekor a legtöbb támadás érte: az alkotó sosem ábrázolja fekete-fehéren, sablonszerűen és az uralkodó ideológiának magát teljesen alávetve a jelenségeket, regényalakjait éppen ezért összetettek és élethűek. Ez teszi a regényt a mai olvasó számára is élvezhetővé és izgalmassá, és ez teszi a napjainkban is a bolgár regényirodalom kánonjának egyik alapkövévé. *

IVANOVA BIANKA

flintenweib.ivanova7@gmail.com